

Mojca Šorn

dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: mojca.sorn@inz.si
ORCID: 0000-0002-4457-1118

Socialno skrbstvo v Ljubljani med prvo svetovno vojno in v desetletju po njej

IZVLEČEK

Zaradi gospodarskega liberalizma dobrotelost oziroma skrb za uboge, ki sta jo z različnimi ukrepi in dejavnostmi izvajali javna in zasebna sfera, v 19. stoletju ni bila več kos vse večji socialni stiski. Postalo je jasno, da je treba v kontekst nove gospodarske ureditve vpeti strategijo, ki bi se posvetila globalnemu reševanju socialnih vprašanj. Članek obravnava oblikovanje načel, usmerjenih v uravnavanje razmerij med posamezniki in skupinami ter socialnimi ustanovami v Ljubljani, pri tem pa je osredinjen na akterje in sistem, ki so socialno ogroženim nudili osnovno varnost pri socialnozdravstveni zaščiti med prvo svetovno vojno in v desetletju po njej.

KLJUČNE BESEDE

socialno skrbstvo, Ljubljana, prva svetovna vojna, dvajseta leta 20. stoletja

ABSTRACT

SOCIAL CARE IN LJUBLJANA DURING THE FIRST WORLD WAR AND IN THE DECADE THAT FOLLOWED

Amid the nineteenth-century economic liberalism, care for the poor, which had until then been sporadically and unsystematically provided by public and private institutions through various measures and activities, no longer offered an adequate response to the growing social crisis. The new economic system clearly needed to incorporate a strategy aimed at finding global solutions to social issues. The article discusses the formulation of principles aimed at regulating relations between individuals and social institutions in Ljubljana by focusing on persons and the system which provided the socially disadvantaged groups with basic social and medical care during the First World War and in the decade that followed.

KEY WORDS

social care, Ljubljana, First World War, 1920s

Uvod

Zaradi gospodarskega liberalizma je v 19. stoletju število socialno ogroženih ljudi naraščalo. Dobrodelnost oziroma skrb za uboge, ki sta jo do takrat razpršeno in nesistematično z raznimi ukrepi in dejavnostmi izvajali javna in zasebna sfera, ni bila več kos vse večji socialni stiski.¹ Postalo je jasno, da je treba v kontekst nove gospodarske ureditve vpeti strategijo, usmerjeno v globalno reševanje socialnih vprašanj. Kot osnovna naloga je bila prepoznana potreba po oblikovanju načel, ki bi v teoriji in praksi omogočila uravnavanje razmerij med posamezniki, skupinami, skupnostmi ter socialnimi ustanovami. Institut socialne politike lahko torej razumemo kot doktrino za reševanje negativnih stranskih učinkov gospodarske politike čistega liberalizma.²

Prva svetovna vojna, ki je neusmiljeno posegla v vsakodnevno življenje posameznika in države, je vplivala na vse družbene strukture, tudi na sistem socialnega skrbstva. Rutino socialnih služb so omejevale mobilizacija zaposlenih in nove, prednostne naloge, ki so se nanašale predvsem na golo preživetje širših ljudskih množic. Socialna politika je pozornost namenila predvsem dvema nalogama. Zaradi vseplošnega pomanjkanja se je bila primorana usmerjati v pripravo in izvajanje predpisov, ki so urejali preskrbo prebivalstva. Država se je posvetila regulaciji prometa osnovnih življenjskih potrebščin in maksimiranju njihovih cen, občine pa so bile zadolžene za vzpostavitev in vodenje sistema preskrbe na lokalni ravni, s pomočjo katerega so živela in oblačila prispela v roke lastnikov nakaznic. Istočasno so pomembna aktivnost socialne politike ostajali predpisi in uredbe o socialnih podporah. Do takrat upravičenim prejemnikom državne vzdrževalnine so se z začetkom vojne pridružile družine vpoklicanih, padlih in ujetih vojakov, do podpore so bile upravičene tudi begunske družine.³ Seveda so bile ene in druge vključene tudi v občinske sisteme socialnega skrbstva.

Socialni zavodi, ki so se med vojno soočali z raznimi težavami (mnogi so se, da bi služili svojemu namenu, med drugim podpisali več vojnih posojil, kot so jih bili sposobni odplačevati),⁴ so leto 1918 pričakali oslabljeni ali izčrpani. Ko sta v povojnem obdobju »stiska časov in porast socialne odgovornosti« na-

rekovala krepitev socialne politike,⁵ so tako velik del socialne pomoči prevzele državne ustanove. Država se je na zakonodajnem in finančnem področju angažirala predvsem pri reševanju socialnega vprašanja delavstva. Socialno skrbstvo drugih pomoči potrebnih oseb je prepustila banovinom in občinam. Občine so socialno skrbstvo in socialno-higiensko zaščito, ki sta bila med njihovimi zahtevnejšimi nalogami, izvajale iz svojih proračunskih sredstev, pomagale so si s posojili, darovi itd.⁶

Socialno skrbstvo v Ljubljani med prvo svetovno vojno

Ljubljanska mestna občina, ki je iz t. i. ubožnega sklada podpirala osebe v finančnih težavah, se je po začetku vojne znašla pred novim izzivom.⁷ Na magistrat so se s prošnjami za finančno pomoč začele obračati družine tistih, ki so bili poklicani pod orožje, ker pa so bila sredstva ubožnega fonda zelo omejena, je ljubljanski župan Ivan Tavčar⁸ vdovam, sirotam in beguncem pomagal z občinskimi sredstvi: »Ob priliki cesarjevega rojstnega dne dal sem nakazati iz občinskih sredstev 5000 K in sicer polovico v zaklad za preskrbo vdov in sirot na soški fronti padlih vojakov, drugo polovico pa v fond za preskrbo vdov in sirot padlih vojakov 3. zboru. Posredovalnici za goriške begunce sem nakazal 1500 kron.«⁹ Ker so bila tudi občinska sredstva omejena, je župan ves čas vojne k dobrodelnosti in usmiljenju pozival prebivalce svojega mesta: »Na magistrat prihajajo sirote, žene in matere, katerih očetje, možje in sinovi so poklicani pod orožje. Živeti je treba, a v hišah ni koščka kruha /.../ Podpora je torej nujna – stradajoči ne morejo čakati. Ker se izplačevanje državnih podpor nedvomno zakasni in ker nima mestni magistrat, ki itak iz ubožnega zaklada podpira ogromno število starih, onemoglih in bolehnih revežev ter sirot, v navedeno svrhu nobenega fonda, prosim vse meščane in stanovnike ljubljanske, naj naklonijo /.../ milodare! Vsako, tudi najmanjšo vsoto sprejme mestni magistrat z največjo hvaležnostjo.«¹⁰

Od civilistov se je pričakovalo, da bodo po najboljših močeh pomagali osebam, ki so svoja življenja tvegale za domovino, pa tudi njihovim bližnjim. So-

⁵ *Spominski zbornik Slovenije*, str. 540.

⁶ Kresal, *Zgodovina*, str. 53, 55.

⁷ Poglavlje o socialnem skrbstvu v Ljubljani med prvo svetovno vojno temelji na Šorn, *Pomanjkanje in lakota*.

⁸ Anžič et al., *Ljubljanski župani*, str. 128–129.

⁹ SI ZAL LJU 488, Cod. III, t. e. 118, a. e. 1916, Zapisnik javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 19. 9. 1916, str. 125 a, 126. O dobrodelnosti gl. *Ljubljanski škofjski list*, št. 5, 1915, str. 68, Poročilo o shodu dekanov leta 1915. Pomoč vdovam in sirotam; št. 12, 1915, str. 128, Poročilo o drugem shodu dekanov l. 1915. Skrb za sirote, vdove in pohabljenice. Štepec, *Vpliv vojne*, str. 51–59; Eržen Podlipnik, *Dobrodelnost*, str. 61–66.

¹⁰ MNZS, ZRP, *Usmiljenim srcem!* (29. 7. 1914). Gl. tudi Svovljšak, *Usmiljenim srcem; Mazi*, *Socialna dejavnost*, str. 121.

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0280 Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Kresal, *Zgodovina*, str. 33; Južina, *Zgodovina in razvoj*, str. 8; Anžič, *Socialna politika*, str. 165; Anžič, *Zgodovina socialne politike*, str. 11; Kresal, *Socialna politika*, str. 98–101. O socialni politiki na naših tleh in delovanju posameznih zavodov v Ljubljani do konca prve svetovne vojne gl. Anžič, *Skrb za uboge*.

³ *Slovenski begunski koledar*, str. 121–125. O socialni politiki gl. tudi Kržišnik, *Socialna politika*, str. 9–12.

⁴ Uratnik, *Socialno skrbstvo*, str. 462.

*Socialno skrbstvo v obdobju med svetovnima vojnama
(brani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, inv. št.: SL9748 (ZČS)).*

delovanje so pričakovali tudi od najmlajših, zato so v šolah organizirali različne akcije in nabirke za vojake. Šolarke in šolarji so pletli nogavice, nabirali zelišča za čaj, zbirali perilo itd.¹¹ Glede na odzive so delo dobro opravili. Ljubljani, ki je darovala več tisoč vreč dobrin za vojake ob Soči, se je 2. avgusta 1915 v *Slovencu* zahvalil celo armadni poveljnik Svetozar Borojevič: »Z bojnega polja se zahvaljujemo, ker je ljubljansko prebivalstvo darovalo 7000 vreč za naše ob Soči vojskujoče se čete. Za ta novi dokaz patriotskega mišljenja ter dejanskega sodelovanja ljubljanskega prebivalstva pri obrambi domovine si dovoljujem v imenu svojih čet izreči najtoplejšo zahvalo.«¹²

Zaradi pomanjkanja in druginje osnovnih dobrin je bila pomembna naloga magistrata vzpostavitev in vzdrževanje čim bolj stabilnega sistema preskrbe. Ljubljanski občinski svet je 3. avgusta 1914 sklical izredno nujno tajno sejo. Na njej so izvolili stalni odsek za aprovizacijo mesta, v katerega je bilo izvoljenih šest občinskih svetovalcev, predsedovanje odseku pa je prevzel podžupan Karel Triller.¹³

Prvi večji rezultati dela odseka so se pokazali v začetku leta 1915. Eden od teh je bilo odprtje vojne prodajalne konec maja¹⁴ na Turjaškem trgu,¹⁵ v kateri so lahko revnejši prebivalci Ljubljane dostopali do živil po nakupni ceni (od tržne je bila nižja za 20 do 50 odstotkov).¹⁶ Pravico do nakupov v občinski vojni trgovini so imele osebe, ki so v Ljubljani stanovale najmanj od 1. avgusta 1914 in so dokazale, da zaradi slabega finančnega stanja trpi njihovo redno prehranjevanje.¹⁷ »Za izdajanje teh je zlasti merodajno število nepreskrbljenih otrok, višina mezde, plače ali donosa obrti, užitek podpor, vojno vpoklicanje vzdržujočega člana rodbine, ozir. na stanovske potrebe, bolezen, brezposelnost, pridnost, treznost, varčnost ter druge – relativno ter absolutno upoštevane – socialne okoliščine. Na stan in poklic kot tak se pri izdajanju izkaznice ne ozira.«¹⁸

488, Cod. VI, t. e. 139, a. e. 5, Zapisnik tajnih sej občinskega sveta 1914–1916, Zapisnik izredne nujne tajne seje občinskega sveta ljubljanskega, 3. 8. 1914. O delu župana Tavčarja in aprovizacijskega odseka na polju preskrbe gl. tudi Perovšek, Tavčarjevo župansko devetletje, str. 586–591.

¹⁴ *Slovenec*, 20. 5. 1915, str. 4, »Ljubljanske novice«.

¹⁵ *Slovenec*, 22. 5. 1915, str. 7, »Ljubljanske novice«.

¹⁶ Koder, »Na jugu se ponavljajo časi«, str. 50.

¹⁷ MNZS, ZRP, Razglas (18. 12. 1914).

¹⁸ SI ZAL LJU 489, t. e. 1795, a. e. 1627, ovoj VI/5, št. 139; *Lai-bacher Zeitung*, 6. 5. 1915, str. 788, Razglas (prijave za mestno vojno prodajalno).

¹¹ SI ZAL LJU 229, Kronika za leto 1914/15 (MF). SŠM, DZ, Letno poročilo III. Mestne petrazredne deške ljudske šole na Erjavčevi cesti v Ljubljani za šolsko leto 1915–16. Sestavil šolski vodja Josip Čapuder. Ljubljana 1916.

¹² Koder, »Na jugu se ponavljajo časi«, str. 37.

¹³ Karel Triller (1862–1926), slovenski politik, pravnik in gospodarstvenik. Gl. *Triller, Karel (1862–1926)*. SI ZAL LJU

Za nakup v tej trgovini se je ob pozivu mestnih organov priglasilo 14.000 ljudi, skoraj tretjina Ljubljancev.¹⁹ Odsek za aprovizacijo je izvolil pododsek, ki je podrobno preučil prošnje in ugotovil, da le 2000 oseb ne ustreza zahtevanim pogojem oziroma da so neupravičene do »dobrodelne akcije« nakupov v mestni vojni prodajalni. Med 10.000 osebami, ki so bile upravičene do celih krušnih kart, je bilo več kot 5000 oseb, ki so pripadale družinam s 6 do 14 člani, 3000 oseb je pripadalo rodbinam s 4 do 5 člani, 2000 oseb pa je bilo iz družin, ki so šteje največ tri člane.²⁰

Prodajalni na Turjaškem trgu se je kmalu, julija 1915, pridružila podružnica na Starem trgu,²¹ kot podružnica mestne vojne prodajalne pa je delovala tudi vojna stojnica s sadjem in zelenjavo: »Naval k stojnici je bil velik in se je hitro vse razprodalo, to pa zato, ker so cene primeroma drugim prodajalcem skoro za polovico nižje.«²² V Ljubljani je mestna aprovizacija spomladi in poleti 1915 poleg vojnih prodajaln začela odpirati tudi vojne pekarnice.²³ Seveda so tudi v njih lahko kupovali le tisti Ljubljanci, ki so se »izkazali z izkaznico mestne vojne prodajalne.«²⁴

Leto 1916 je že jasno kazalo posledice vojnih razmer, zato je magistrat uvidel, da bo treba pomoč razširiti in po možnosti izboljšati. Ljubljanski župan je 21. marca 1916 sklenil, da bo v sodelovanju z aprovizijskim odsekom zasnoval sekcijo za prehrano revnih slojev prebivalstva oziroma poseben fond, ki so ga poimenovali »prehrana revnih slojev«. S to akcijo je mesto želelo omiliti posledice neznosne draginje vsaj družinam, ki so bile pomoči najbolj potrebne, torej družinam z izredno nizkimi dohodki in večjim številom otrok. Pobudniki projekta so računali, da se bo na poziv odzvalo okrog 500 družin, med katere so nameravali vsak mesec dvakrat po »normalnih cenah« razdeliti nekaj osnovnih živil.²⁵

Preden je mestna aprovizacija razpisala »akcijo za preskrbo ubožnih rodbin s ceneni živili« (kasneje so jih poimenovali kar ubožne akcije), so šolska vodstva, mestni župniki idr. sledili županovemu

predlogu in sestavili sezname potencialnih upravičencev. Na njihovi osnovi je posebna komisija izdelala »kataster finančno šibkih družin.«²⁶ V fond sta med prvimi prispevala Mestna hranilnica in deželni glavar,²⁷ sledili so tudi drugi ljubljanski dobrotniki. Na seznam upravičencev je bilo do maja 1916 vpisanih 561 družin, mesec kasneje je akcija vključevala okoli 800 družin.²⁸ Te so bile upravičene do nakupa živil po »zmernih« cenah, ki so bile od nabavne cene nižje za 40 do 60 odstotkov; razliko med nabavno ter prodajno ceno so krili iz novoustanovljenega fonda.²⁹

Župan Tavčar se je zavedal, da zbrana finančna sredstva ne bodo zadoščala za več kot nekaj mesecev. Ljubljance je pozival k plemenitosti in dobrodelnosti. Dal jim je vedeti, da bodo njihovi darovi edino zagotovilo, da »prepotrebna akcija ne usahne predčasno.«³⁰ Deželno predsedstvo se je v danih razmerah strinjalo, da župan za dobo petih mesecev razpiše t. i. prostovoljni davek na krušne in sladkorne izkaznice. Pri krušnih komisijah so od 15. maja 1916 tako sprejemali prostovoljni prispevek deset vinarjev od vsake posamezne izkaznice. Župan je poudaril, dnevno časopisje pa dosledno povzelo, da »obvezan in prisiljen v ta prispevek ni nihče, naravnost oproščeni so pa samoposebi umevno vsi krogi, ki sami težko izhajajo v boju zoper obstoječo draginjo.«³¹ Kljub temu je na srečanju Naprednega političnega in gospodarskega društva za poljanski okraj potožil, da so mu »nepodučeni ali namenoma zapeljani ljudje« očitali, da Ljubljancem nalaga nov davek. Ponovil je: »Taka otročja ali zlobna trditev se obsoja sama. Saj mora vsak iz načina nabiranja teh doneskov, v prvi vrsti pa že iz oklica samega spoznati, da gre samo za prostovoljne doneske in da občina nikakor ne apelira na one, ki so sami v stiski, da bi plačali te vinarje.«³² Ob zaključku akcije se je pokazalo, da je bila ta uspešna, v fondu za »ubožno prehrano« se je namreč nabralo razmeroma veliko prostovoljnih prispevkov.

Poleti 1916 je mestna občina odprla vojno menzo v prostorih dijaške kuhinje Domovina na Gajevi, današnji Štefanovi ulici. Kuhinja je bila odprtega tipa, poleg ogroženih prebivalcev so imeli pravico do nakupa v njej tudi drugi Ljubljanci. Na dan odprtja si je kosilo in večerjo v menzi privoščilo 281 oseb, naslednji dan se je tam oglasilo 387 oseb. Čeprav je imel pravico do obiska menze vsak Ljubljanc, je bilo število obrokov seveda omejeno, »vsled česar ne gre nikomur pravica do pritožbe, če pride prepozno. Kdor prej pride, prej melje!«³³

¹⁹ *Delavec*, 15. 5. 1915, str. 3–4, »Domači pregled«. V Ljubljani je med prvo svetovno vojno bivalo približno 50.000 oseb. Pipp (Razvoj, str. 70) navaja, da je Ljubljana leta 1914 imela 49.653 prebivalcev. *Spezialortsrepertorium der Österreichischen Länder*, str. 1, navaja, da je v Ljubljani živelo 46.630 oseb (22.868 moških in 23.762 žensk). V SI ZAL LJU 489, t. e. 1871, a. e. 170, ovoj XI-233/II, št. 308–360, *Wochenausweis über Geburten und Sterbefälle*, najdemo podatek, da je v začetku leta 1915 v Ljubljani živelo 49.695 oseb, 26. junija 1915 50.376 oseb, 1. oktobra 1916 50.716 oseb in 1. aprila 1917 51.057 oseb.

²⁰ *Slovenski narod*, 11. 5. 1915, str. 4, »Dnevne vesti«.

²¹ *Slovenski narod*, 14. 7. 1915, str. 3, »Dnevne vesti«.

²² *Slovenski narod*, 17. 7. 1915, str. 4, »Dnevne vesti«.

²³ Gl. *Slovenec*, 28. 7. 1915, str. 4, »Ljubljanske novice«; *Slovenski narod*, 4. 5. 1915, str. 3, »Dnevne vesti«; *Slovenski narod*, 10. 5. 1915, str. 4, »Dnevne vesti«; *Slovenski narod*, 28. 7. 1915, str. 4, »Dnevne vesti«; *Slovenski narod*, 30. 7. 1915, str. 3, »Dnevne vesti«.

²⁴ MNZS, ZRP, Razglas (1. 5. 1915).

²⁵ *Slovenec*, 8. 4. 1916, str. 6, »Ljubljanske novice«.

²⁶ Gl. tudi *Slovenski narod*, 28. 4. 1916, str. 3, »Dnevne vesti«.

²⁷ SI ZAL LJU 489, t. e. 1789, a. e. 1630, št. 175.

²⁸ Brodnik, Dobrodelnost, str. 57.

²⁹ Prav tam.

³⁰ MNZ, ZRP, Someščani! (9. 5. 1916); *Slovenec*, 10. 5. 1916, str. 4, »Ljubljanske novice«; Brodnik, *Preskrba*, str. 24–25.

³¹ Prav tam.

³² *Slovenski narod*, 13. 5. 1916, str. 4, »Dnevne vesti«.

³³ *Slovenec*, 14. 7. 1916, str. 4, »Ljubljanske novice«; *Slovenski narod*, 14. 7. 1916, str. 3, »Dnevne vesti«.

Jesenska bilanca je pokazala, da je vojna kuhinja od srede julija do 15. septembra 1916 razdelila 33.996 porcij, iz česar je bilo mogoče sklepati, da je mesto kar klicalo po ustanovitvi novih ljudskih kuhinj.³⁴

S toplimi obroki sta bili povezani tudi poletni počitniški dnevni zavetišči, za kateri so bili zaslužni ljubljanski občinski svet, mestni šolski svet in deželni odbor v Ljubljani. Eno je bilo na II. mestni deški ljudski šoli, drugo v Spodnji Šiški, delovali pa sta od 9. avgusta do 12. septembra 1916.³⁵ Deželni predsednik Henrik grof Attems, naslednik barona Teodorja Schwarza, je menil, da morajo biti otroci finančno šibkejših staršev do podobne oskrbe upravičeni tudi med šolskim letom. Predlagal je, naj v mestu ustanovijo obednice in čajnice (*Suppen- und Teeanstalten*), ki bodo z rednimi toplimi obroki izboljšale zdravstveno stanje šolske mladine.³⁶ Predstavnik vlade, vojaštva, duhovščine, učiteljstva in zdravnikov je 5. decembra 1916 povabil na sestanek, saj je želel, da bi s skupnimi močmi poiskali »sredstva in pota, da se izvede ta prepotrebna dobrodelna akcija«. Bili so uspešni, saj sta nekaj dni kasneje vrata odprli novi dnevni zavetišči, eno v baraki ob Bleiweisovi cesti, drugo v Spodnji Šiški. Tudi tam so bili otroci poleg dnevnega varstva deležni toplih obrokov.³⁷

Leta 1917 so se Ljubljančani zaradi slabe letine in motenj v transportu soočili z akutnim pomanjkanjem živil in draginjo, ki je naraščala »od dne do dne«. Socialno šibkejša ljubljanska družina so se znašle v labirintu bede in lakote. Mestna oblast se je odločila, da najbolj ogroženim ponovno priskoči na pomoč z »ubožno akcijo«. V akcijo so se lahko vključile v Ljubljani stalno prebivajoče družine, ki so imele najmanj dva nepreskrbljena otroka, družinski dohodki pa niso smeli presežati (veliko) več kot eno krono na posamezno osebo na dan. Na poziv se je odzvalo 1200 družin s 6000 člani,³⁹ ki so lahko v cerkvi svetega Jožefa enkrat na mesec kupili živila po znižanih cenah.⁴⁰ Poleg mesa so lahko po najnižjih cenah kupovali mast in špeh. Občasno so bila na voljo tudi druga živila, jajca, zelje ipd.

Kljub temu da so imeli v izhodišču možnost za pomoč zgolj tisti, katerih dohodki niso presegali 50 kron na mesec na osebo, je leta 1917 mestna obči-

na dobivala vse več prošelj ljudi, ki so prosili, naj jih vključijo v ubožno akcijo. Med njimi so bili tudi premožnejši, »saj sploh ni mogoče dobiti živil tudi za drag denar ne«. Oblasti so po občilih pozivale, naj taki ljudje »ne nadlegujejo urada za vojno prehrano. Marsikdo pride v vojno prehrano s čudno zahtevo, naj se mu vsaj za enkrat da sira ali jajc. Tudi take zahteve so docela nedopustne.«⁴¹ A pritisk na mestno občino in mestno aprovizacijo ni popuščal. Magistratu ni preostalo drugega, kot da je kataster pomoči najbolj potrebnih razširil s 6000 osebami.

V začetku septembra 1917 je imela ubožna akcija mestne aprovizacije na seznamu 30.000 oseb! Sporočila je, da je storila vse, kar je lahko, in da v akcijo ne more vključiti novih »strank«. Župan je k dobrodelnosti še naprej prizadevno pozival premožnejše Ljubljančane. Ti so lahko darežljivost izkazali s prostovoljnimi prispevki za »sladkorne izkaznice«, na »dobrodelnih tednih« (na primer teden vojaških vdov in sirot, ki je v Ljubljani potekal od 9. do 15. aprila 1917),⁴³ več kot običajno pa se je materialne pomoči nabralo na cesarske in cerkvene praznike: »Prižiganje sveč letos na vernih duš dan izostane. V to svrho namenjeni denar naj se obrne v korist ubožnim rodbinam padlih vojakov.«⁴⁴

Proti koncu vojne je bilo intervencij in akcij za pomoč revnim vse več, izkupiček pa je bil vse manjši. Beda je začela nadvladovati humanitarnost. To med drugim ponazarja zabeležka v kroniki osnovne šole Ljubljana - Barje (1917/18): »Vršile so se med šolskim letom še vse tiste zbirke v vojne namene, kakor prejšnja leta, le da so bile vedno bolj pičle. Ljudstvo je že vse dalo, kar je imelo in nastopal je očiten glad, in zadovoljni smo bili ako smo dobili kos nepokvarjenega koruznega kruha, ker navadno je bil kruh iz koruzne moke mešan z zmletimi storži, s slamo in bogvejak še z vsem. Ljudstvo je otopelo in željno čakalo rešitve – konca vojske.«⁴⁵

Socialno skrbstvo v Ljubljani v desetletju po prvi svetovni vojni

Po prvi svetovni vojni so v Sloveniji socialno politiko začeli obravnavati v sklopu samostojnega oddelka oziroma t. i. poverjenišтва za socialno skrbstvo, po letu 1924 oddelka za socialno politiko.⁴⁶ Država se je na to področje vključevala z ministrstvom za socialno politiko, ki pa je bilo leta 1931 priključeno ministrstvu za narodno zdravje. Po monarhiji smo

³⁴ *Slovenec*, 20. 9. 1916, str. 3, »Seja ljubljanskega občinskega sveta«.

³⁵ SI ZAL LJU 225, š. 3, Letno poročilo I. mestne šestrazredne deške ljudske šole v Ljubljani o vojnem šolskem letu 1916–17. Sestavil Jakob Dimnik. Ljubljana, 1917, str. 29–31. Gl. tudi SI ZAL LJU 233, t. e. 1, a. e. 16, *Kronika 1916/17*, str. 30; Brodnik, *Dobrodelnost*; Mazi, *Socialna dejavnost*, str. 86.

³⁶ SI ZAL LJU 225, š. 3, Letno poročilo I. mestne šestrazredne deške ljudske šole v Ljubljani o vojnem šolskem letu 1916–17. Sestavil Jakob Dimnik. Ljubljana, 1917, str. 29.

³⁷ Januarja 1917 so se revni otroci vseh ljubljanskih šol razveselili zajtrkovalnice v dnevnem zavetišču Vincencijeve konference.

³⁸ *Domoljub*, 8. 6. 1916, str. 305, »Triumf proti oderuštvo«.

³⁹ *Slovenski narod*, 12. 4. 1917, str. 3, »Aprovizacija«.

⁴⁰ Štepec, *Vpliv vojne*, str. 126.

⁴¹ *Slovenski narod*, 26. 5. 1917, str. 4, »Aprovizacija«.

⁴² *Slovenski narod*, 3. 9. 1917, str. 4, »Aprovizacija«.

⁴³ Brodnik, *Preskrba*, str. 58, 93–94.

⁴⁴ SI ZAL LJU 488, Cod. III, t. e. 118, a. e. 1916, Zapisnik javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 24. 10. 1918, str. 165.

⁴⁵ SI ZAL LJU 229, *Kronika za leto 1917/18*. O zasebni dobrodelnosti gl. SI ZAL LJU 489, t. e. 1895, a. e. 1736, št. 509, Razpis raznih ustanov za deklisko balo in za reveže; št. 528, Razpis ustanove za revne otroke.

⁴⁶ Anžič, *Zgodovina socialne politike*, str. 11.

podedovali nezadosten socialnopolitični sistem, zato je imelo po prevratu tedanje poverjeništvu za socialno politiko veliko težkih nalog. Nič lažja pot se ni kazala občinam, ki so imele povečini skromne ali vsaj omejene proračune.⁴⁷

Socialno skrbstvo Ljubljane, ki je po vojni skupaj s predmestji štela 53.000 oseb,⁴⁸ je bilo odgovorno za revne, socialno šibke sloje, ki so bili iz različnih vzrokov vezani na javno pomoč.⁴⁹ Pri tem pa je mestni fizikat od občine pričakoval ne le kurativno, temveč tudi preventivno delovanje: »Občina mora gledati, da že v kali zaduši vzroke socialne bede in socialnega zla. To skrbstvo bo očuvalo občino za bodočnost pred velikimi izdatki, ki bi nastali v poznejših letih za pomnoženo socialno zlo, telesno in duševno zane-marjene potomce, nezaščiteni dele prebivalstva. Kapital, ki ga naloži občina v mladinsko skrbstvo, skrb za njen duševni in telesni razvoj, to niso zakopani talenti, marveč se bo obrestoval v delu te mladine v poznejših letih za blagor svojih rodbin in celokupnega naroda. Drugo skrbstvo občine pa je kurativno, da pomaga, kjer sta socialno zlo in beda že nastopila.«⁵⁰

Do leta 1923 ljubljanski magistrat ni poznal sistemske urejenega poslovanja v zvezi s socialno politiko, temveč so bile socialne zadeve razdeljene med različne uradnike.⁵¹ Med županovanjem Ljudevita Periča pa sta socialnopolitične naloge ljubljanske občine v okviru občinskega sveta mesta Ljubljana začela izvajati socialnopolitični odsek in socialnopolitični urad.

Socialnopolitični odsek, ki ga je volil ljubljanski občinski svet, je sestavljalo devet članov. Odsek je deloval v skladu s pravilnikom socialnopolitične uprave ljubljanske mestne občine. Pri pomembnih vprašanjih je smel k sodelovanju pritegniti strokovnjake s področja socialnih vprašanj in zastopnike dobredelnih ter strokovnih organizacij. Odsek je skrbel »zlasti za pomoči potrebno prebivalstvo mesta Ljubljane v kulturnem, gmotnem, socialnem in nrvstvenem pogledu.«⁵² Zadolžen je bil za sestavljanje proračuna socialnopolitične uprave, nadzor mestnih dobredelnih ustanov ter upravljanje zadev ubožnih zavodov in podpor, če te niso bile izrecno v domeni župana oziroma občinskega sveta.

Vse posle socialnega skrbstva oziroma sklepe občinskega sveta ter njegovega socialnopolitičnega odseka je izvrševal socialnopolitični urad, ki je bil ustanovljen 11. oktobra 1923. Urad je vodil načelnik v skladu s sklepi občinskega sveta in njegovega socialnopolitičnega odseka ter po navodilih župana. Načelniku so bili podrejeni vsi oddelki tega urada, ki so jih vodili referenti. Urad je bil sestavljen iz ubožnega oddelka, mladinskega oddelka, delavskega oddelka, stanovanjskega oddelka, pravovarstvenega in posredovalnega oddelka.⁵³

Ubožni oddelek je bil zadolžen za organizacijo in izvrševanje vseh nalog, ki so vključevale preskrbo finančno šibkih oseb. Po obsegu najzahtevnejše je bilo oskrbovanje starostnikov.⁵⁴ Ker se Zakon o zaščiti ubogih, starih in onemoglih iz leta 1922,⁵⁵ ki je določal, da mora za siromake (izvzemši vojne invalide)⁵⁶ skrbeti občina, v kateri siromak prebiva, ni izvrševal, saj ministrstvo za socialno politiko ni izdalo pravilnika, je moral urad delovati v skladu z Zakonom o domovinstvu z dne 3. decembra 1863⁵⁷ in Zakonom o preskrbi ubogih z dne 28. avgusta 1883,⁵⁸ upoštevati pa je moral tudi drugo ustrezno zakonodajo. Socialna oskrba v Ljubljani je bila regulirana s pravilnikom za podeljevanje podpor mestnim odraslim ubogim. Pravilnik je določal, da je do pomoči upravičen tisti, »kdor ni zmožen s svojimi močmi in sredstvi sebi in svoji rodbini preskrbovati za življenje neizogibno potrebnih stvari in nima nobenega, ki bi bil pri državljanškem pravu ali po drugih zakonih dolžan ga preskrbovati ali podpirati.«⁵⁹ Ljubljanska občina je torej morala skrbeti za stare, bolne in onemogle osebe, ki so bile nezmožne za delo in se niso mogle oskrbovati doma.⁶⁰

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ Kresal, *Zgodovina*, str. 56. O razvoju institucionalnega varstva starih ljudi gl. Mali, *Od hiralnic*, str. 9–31.

⁵⁵ *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, št. 77, 21. 7. 1922, Zakon o zaščiti ubogih starih in onemoglih. Zakon, ki je imel šest členov, je v 3. členu določal, da če občine (in »ostale višje samoupravne edinice«) za svoje uboge ne bi mogle skrbeti, »jih prevzema ministrstvo za socialno politiko v breme svojega proračuna«.

⁵⁶ O invalidskem vprašanju gl. Breclj, *Zgodbe*, str. 437–461. Gl. tudi *Uradni list deželne vlade za Slovenijo*, št. 47, 4. 5. 1921, Uredba o začasni pomoči invalidom in rodbinam padlih vojakov. *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, št. 14, 14. 2. 1922, Zakon o začasni pomoči invalidom in rodbinam padlih, umrlih in pogrešanih vojakov kakor tudi nekaterih civilnih vojniških žrtev.

⁵⁷ Domovinski zakon je določal pogoje ubožne oskrbe ter občini nalagal dolžnost oskrbovanja ubogih. Gl. *Reichs-Gesetz-Blatt für Kaiserthum Oesterreich*, št. 105, 1863, str. 368–376. Podrobneje o zakonu gl. Anžič, *Skrb za uboge*, str. 34–36.

⁵⁸ Zakon je predpisal ukinitve župnijskih ubožnih zavodov in predajo njihovega premoženja občinam. V 48 členih je opredelil, kako naj bi občine skrbele za reveže. Več o tem gl. Anžič, *Skrb za uboge*, str. 36–43. Gl. tudi Anžič, *Socialna politika na Kranjskem*.

⁵⁹ SI ZAL LJU 488, Cod III., t. e. 120, a. e. 80 / 1923/24, Pravilnik za podeljevanje podpor mestnim odraslim ubogim.

⁶⁰ *Socialno zdravstvo*, str. 32.

⁴⁷ Članek, ki je sicer politično motiviran, kljub temu poda vpogled v kronologijo povojnega dogajanja na področju socialne politike. Gl. *Slovenec*, 30. 1. 1923, str. 2, »'Socialne' zasluge demokratske stranke«.

⁴⁸ SI ZAL LJU 488, Cod III., t. e. 119, št. 79, Zapisnik sedme javne seje občinskega sveta, 15. 2. 1921, str. 23; *Definitivni rezultati popisa stanovništva*, str. 292.

⁴⁹ Poudariti je treba, da je aprovizacijska kriza, ki je terjala precejšen angažma mestne občine, trajala še nekaj let po koncu vojne. Gl. *Slovenski narod*, 11. 2. 1919, str. 1, »Kaj bo z aprovizacijo?«; Šorn, *Pomanjkanje in lakota*, str. 151–159.

⁵⁰ *Socialno zdravstvo*, str. 29. O preventivnem socialnem varstvu gl. Kržišnik, *Socialna politika*, str. 21–22.

⁵¹ Dobaja, *Za blagor*, str. 121.

⁵² SI ZAL LJU 488, Cod III., t. e. 120, a. e. 80 (1923/24), Zapisnik javne seje občinskega sveta, 16. 10. 1923, Pravilnik socialnopolitične uprave mestne občine ljubljanske.

Podpore, do katerih so imeli pravico odrasli socialno ogroženi, so bile izredne in stalne. Izredne podpore so bile namenjene osebam, ki so bile zaradi bolezni ali nezgode potrebne nujne pomoči. Prejele so jih kot denar, hrano, obleko in obutev, šolske knjige in potrebščine, premog, drva idr. Izredne podpore je dodeljeval ubožni oddelek socialnopolitičnega urada po lastni presoji, o izplačilih pa je moral redno poročati socialnopolitičnemu odseku.⁶¹

Do stalne podpore so bili upravičeni socialno ogroženi, starejši od 60 let, v primeru nezmožnosti preživljanja pa tudi bolni in invalidi. Stalne podpore so izvajali s preskrbo po zavodih in s t. i. prosto zunanjo preskrbo.

Prvi način je predvideval, da se osebe, ki so povsem brez sredstev, ki so zaradi starosti in/ali onemoglosti nezmožne za delo ter nimajo sorodnikov, ki bi zanje skrbeli, nastanijo v mestnih zavodih in da zanje poskrbijo v njih. Največ jih je bilo v t. i. mestnem zavetišču na Japljevi ulici. Zavetišče, ki ga je upravljal nadzornik, je bilo namenjeno ženskam in moškim, v njem je bivalo več kot 200 oseb, za katere so poleg zdravnika skrbele sestre reda sv. Križa. Zavetišče je zaposlovalo tudi nekaj služkinj, hlapca in hišnika, saj je imelo svoj vrt in pekarno, razvito so imeli perutninarstvo in prašičerejo.⁶²

V zavodu je nenehno primanjkovalo prostora, še posebej pereče pa je bilo, da ustanova ni razpolagala z oddelkom za t. i. hiralce. Te je morala občina nastanjati v zasebnih zavodih in zanje plačevati oskrbovalnino.⁶³

Pri izvajanju drugega modela, odprtega sistema skrbstva, je mestnemu socialnopolitičnemu uradu pomagalo 22 okrajnih načelnikov. Vsak od njih je imel odkazan okoliš, ki je bil razmeroma majhen, da je lahko dodobra spoznal vse pomoči potrebne osebe in jih pritegnil v evidenco svoje oskrbe (teh je bilo leta 1930 več kot 800). Okrajni načelniki in njihovi pomočniki so bili pomembni akterji »pri udeleževanju občinske dobrodelnosti, ker prihajajo sami iz ljudstva, žive v vednem stiku z ljudstvom in tako poznajo vse njihove potrebe in težnje«.⁶⁴

Prosta zunanja preskrba oziroma način odprtega skrbstva je temeljil na sistemu podpor v blagu (sladkorju, moki, drveh, premogu, obleki) ali denarju. Oskrbovancem je med boleznijo pripadala nega, zdravljenje so jim omogočili mestni zdravniki, brezplačno so prejeli zdravila, obveze in druge zdravstvene potrebščine.⁶⁵ Naj omenim 7. člen pravilnika

za podeljevanje podpor mestnim odraslim ubogim, po katerem so osebe, »ki so ubožale po lastni krivdi« (pijanci, delomrzneži), podporo dobivale »le v taki obliki, da je ne morejo izrabljati v svoje lahkomišelske namene«.⁶⁶

Kdor je želel pridobiti stalno mesečno ubožno podporo, je moral na mestni magistrat vložiti prošnjo. Ubožni oddelek socialnopolitičnega urada je določil referenta, ki je proučil razmere prosilčevega bivališča ter njegove premoženjske in družinske razmere; na podlagi pridobljenih podatkov je izpolnil vprašalno polo in podal mnenje o upravičenosti posameznika do podpore. Zbrani material je referent posredoval mestnemu fizikatu, ki je prosilca pregledal in dokumentacijo, dopolnjeno z zdravniškim spričevalom, vrnil ubožnemu oddelku socialnopolitičnega urada. Na osnovi zbrane dokumentacije je o posameznem primeru na seji socialnopolitičnega odseka poročal njegov načelnik. Referent pa je smel podati tudi lastne predloge o pomoči potrebnih, ki so bivali v njegovem okolišu.⁶⁷

Poleg vodenja evidenc socialno ogroženih in dodeljevanja vseh vrst pomoči, do katerih so bili ti upravičeni, upravljanja vseh ubožnih ustanov mesta Ljubljana, mestnih zavetišč za onemogle in dobrodelne ustanove je bil ubožni oddelek zadolžen tudi za sodelovanje z drugimi javnimi in zasebnimi ustanovami s področja socialnega skrbstva.

Novost na področju povojne uprave je bilo mladinsko skrbstvo, ki v Avstriji ni bilo vključeno v javni sektor. Z oskrbo otrok in mladostnikov so se ukvarjale karitativne organizacije ter kongregacije, ki so bile deležne podpore države, dežele, občin in/ali zasebnikov. Po vojni, ki je zapustila številne sirote in telesno ter duševno onemogle otroke, sta se nova država in politika posvetili tudi skrbi za mlade.⁶⁸ Na občinski ravni je potrebne naloge prevzel mladinski oddelek. Organiziral in izvrševal je naloge s področja socialne in higienske zaščite otrok ter mladine, s poudarkom na postavkah iz Zakona o zaščiti dece in mladine iz leta 1922. Oddelek je med drugim skrbel za poklicno varuštvo otrok, predvsem najdenčkov, sirot in nezakonskih otrok, ki so bili rojeni v Ljubljani in/ali so v njej bivali. Oddelek je skrbel za oddajo otrok v rejo in dodeljevanje podpor rejnikom. Referentke in referenti oddelka so nadzorovali zdravstveno stanje otrok in socialni položaj njihovih skrbnikov ter spremljali higienske razmere, v katerih so bivali.⁶⁹ Posebej na-

⁶¹ SI ZAL LJU 488, Cod. III., t. e. 120, a. e. 80 / 1923/24, Pravilnik za podeljevanje podpor mestnim odraslim ubogim.

⁶² SI ZAL LJU 488, Cod. III., t. e. 121, a. e. 83, Zapisniki javnih sej občinskega sveta ljubljanskega v letu 1927 in 1928, Nadaljevanje zapisnika VIII. Redne javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 20. 11. 1928, str. 675; *Socialno zdravstvo*, str. 33–35.

⁶³ *Socialno zdravstvo*, str. 33–35.

⁶⁴ Prav tam, str. 33, 36.

⁶⁵ 10. člen pravilnika je mestni občini nalagal tudi dolžnost

pokopavanja »ubogih«, ki so umrli v Ljubljani. Gl. SI ZAL LJU 488, Cod. III., t. e. 120, a. e. 80 / 1923/24, Pravilnik za podeljevanje podpor mestnim odraslim ubogim.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ Breclj, *Zgodbe*, str. 456.

⁶⁹ SI ZAL LJU 488, Cod. III., t. e. 121, a. e. 83, Zapisniki javnih sej občinskega sveta ljubljanskega v letu 1927 in 1928, Nadaljevanje zapisnika VIII. Redne javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 20. 11. 1928, str. 672.

*Socialno skrbstvo v obdobju med svetovnima vojnama
(hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, inv. št.: SL9749 (ZČS)).*

tančni so bili pri nadzoru razmer, v katerih so živeli telesno ali duševno bolni otroci.

V okviru mladinskega oddelka socialnopolitičnega urada so delovala tudi dnevna zavetišča za revno šolsko mladino v Ljubljani, ki so imela korenine v letih vojne vihre: »Dobrotvornosti so se med vojsko odpirala vrata karmoč široko. Na dobra srca so neprestano trkali; dannadan so razglašali časopisi nove potrebe, nove prošnje zdaj za ranjence in betežnike, zdaj za vdove in sirote, pa zopet za božičnice itd. Priznati moramo, da dobrodelnost nikdar ni odpovedala. Pri tem pa nismo smeli pozabiti domače siromašne mladine, ki je bila brez pravega nadzorstva, prepuščena sama sebi in pohujšanju ulice. Po prizadevanju šolskih in izvenšolskih mladinoľjubov, nadzornikov, mestnega in deželnega načelstva so nastala v Ljubljani štiri zavetišča, ki tvorijo danes veliko panogo našega vzgojnega dela, pa posegajo tudi precej občutno v letne proračune mestne, kakor tudi pokrajinske občine. Zavetišča so postala, kakor kaže izkušnja, nujna vzgojna ognjišča, ki bodo morala obstati tudi v miru, kajti brez njih bi imel precejšen del siromašne mestne mladine znatno in nevarno moralno škodo. Seveda je vsa ta zadeva še v razvoju, kajti manjka predvsem ugodnih prostorov, a stori se, kar je v sedanjih razmerah možno.«⁷⁰

Mestna občina je vzdrževala štiri dnevna zavetišča (Tabor, Spodnja Šiška, Sv. Florjan, Prule), vzgo-

jitelje pa je plačevala država.⁷¹ Zavetišča je dnevno obiskovalo okrog 200 šoloobveznih deklic in dečkov iz delavskih in uradniških družin, pri čemer so socialne službe ocenjevale, da je potreba po dnevnik zavetiščih vsaj še petkrat tolikšna. Otroci so bili pod stalnim nadzorstvom vzgojiteljic, vsak dan so prejeli zajtrk in kosilo.⁷²

Konec dvajsetih let 20. stoletja je mestna občina začela organizirati počitniške kolonije na Gorenjskem,⁷³ v Kraljevici⁷⁴ in Omišlju,⁷⁵ vsako leto je z letovanjem razveselila več kot 200 otrok.

Občina je tesno sodelovala tudi z vsemi zasebnimi in javnimi mladinskimi zavodi,⁷⁶ ki so skrbeli

⁷¹ Primožič, *Varstvo*, str. 5.

⁷² SI ZAL LJU 488, Cod. III, t. e. 121, a. e. 83, Zapisniki javnih sej občinskega sveta ljubljanskega v letu 1927 in 1928, Nadaljevanje zapisnika VIII. Redne javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 20. 11. 1928, str. 670. Več in podrobneje o namenu in pomenu dnevnik zavetišč ter o pravilniku za dnevne dečje domove iz leta 1925 gl. Primožič, *Varstvo*, str. 9–11, 14.

⁷³ Gl. SI ZAL LJU 488, Cod. III, t. e. 150, a. e. 10, Zapisnik seje socialno političnega odseka, 30. 4. 1929; Zapisnik seje socialno političnega odseka, 29. 4. 1930; Zapisnik seje socialno političnega odseka, 24. 4. 1931; Zapisnik seje socialno političnega odseka, 17. 6. 1931.

⁷⁴ *Socialno zdravstvo*, str. 44, 45.

⁷⁵ SI ZAL LJU 488, Cod. III, t. e. 121, a. e. 83, Zapisniki javnih sej občinskega sveta ljubljanskega v letu 1927 in 1928, Nadaljevanje zapisnika VIII. Redne javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 20. 11. 1928, str. 669.

⁷⁶ SI ZAL LJU 488, Cod. III., t. e. 120, a. e. 80 (1923/24), Zapisnik javne seje občinskega sveta, 16. 10. 1923, Pravilnik socialno-politične uprave mestne občine ljubljanske.

⁷⁰ *Slovenec*, 20. 2. 1919, str. 2, »Zavetišča«.

za preskrbo zapuščenih otrok, saj ni razpolagala z lastnimi nastanitvenimi objekti.⁷⁷ Za vse gojence je občina plačevala nastanitev in prehrano v javnih in zasebnih zavodih, skrbela pa je tudi za nakup njihove obleke in obutve ter šolskih potrebščin.⁷⁸ Stalne in izredne podpore je občina nudila tudi revnim staršem mladoletnikov, za šolarje iz finančno šibkih družin pa je organizirala božičnico.⁷⁹

V povojnem socialnem ustroju je bila pomembna vloga dodeljena stanovanjskemu oddelku, ki je skrbel za zavetišča in prenočišča ter zaščito najemnikov, pospeševal dodeljevanje stavbnih kreditov, vodil stanovanjsko statistiko in t. i. stanovanjsko posredovalnico v duhu zdravih stanovanj za revne sloje ter organiziral ustanavljanje družinskih vrtičkov.⁸⁰

Delavski oddelek je vodil delavsko skrbstvo v ožjem pomenu besede, skrbel je namreč za zaščito dela, sodeloval pa je tudi pri reševanju vprašanja brezposelnosti, ki je bilo v Ljubljani vedno zelo aktualno, še posebej v zimskih mesecih, ko se je po pomoč na občino obračalo veliko oseb, nekaj sto vsak mesec.⁸¹ Poleg denarnih nakazil je delil nakazila za prehrano, obleko in obutev, v zimskih mesecih pa je omogočil, da so imeli brezposelni delavci, ki so bili v Ljubljani v tekočem letu zaposleni najmanj tri mesece,⁸² dostop do ogrevalnice, kjer so tudi prenočevali.

Veliko dela je imel tudi t. i. pravovarstveni in posredovalni oddelek, ki je bil med drugim zadolžen za pravno zaščito nezakonskih mater, pravne nasvete pa je dajal socialno šibkejšim najemnikom, ženam, ki so jih zapustili možje, in zapuščenim otrokom.⁸³ Pogosto je svetoval delavcem pri pisanju raznih prošenj in pritožb, v njihovem imenu je posredoval pri upravnih oblasteh in socialnih zavodih.⁸⁴

Kljub aktivnostim javnih dejavnikov na področju socialne politike po prvi svetovni vojni je (zasebna) dobrodelnost ostajala sestavni del mreže socialnega

skrbstva, ohranila je svoje področje in ga celo razširila, saj »javna oblast umeva njena stremljenja in jih tudi podpira«.⁸⁵

Dravska banovina je konec tridesetih let 20. stoletja beležila več kot 5200 društev, več kot 1000 jih je imelo karitativni značaj. Številna humanitarna društva so delovala tudi v Ljubljani, kjer je bila dobrodelnost pestra še posebej na področju mladinskega skrbstva. Za boljšo orientacijo bom naštel le nekatere od njih. Poleg delovanja društva Dobrodelnost, Slovenskega Rdečega križa, Krščanske ženske zveze ter ženskega društva, Karitativne zveze, ki je na sedežu v Ljubljani povezovala karitativna društva ljubljanske škofije, v ljubljanski občini beležimo delovanje Družbe sv. Vincencija Pavelskega za prostovoljno oskrbovanje siromakov in varstvo mladine, Škofijskega društva za varstvo sirot, Društva za vzdrževanje otroške bolnišnice, ljubljanske sekcije Unije za zaščito otrok, ženskega vzgojevalnega in podpornega društva, telesno-kulturnega društva Atena, društev Skrb za mladino ter Mladinska skrb, Dečjega in materinskega doma kraljice Marije ter Društva za otroško varstvo in mladinsko skrbstvo.

Številni so bili tudi zavodi za mladino: Marijanišče za učence ljudske šole in dijake, Lichtenthurnov zavod za šoloobvezne deklice in dijakinje, Salezijski zavod na Rakovniku za šoloobvezne dečke in dijake, Slomškov zavod za dijake na Poljanski cesti, Mladinski dom za dijake na Taboru, Collegium Sraphicum za dijake v Frančiškanski ulici, Križanski dijaški konvikt, Dom šolskih sester za dijakinje na Lončarski stezi, Dom Ubogih šolskih sester za dijakinje na Barju, uršulinski samostan, Dom šolskih sester v Zgornji Šiški na današnji Šišenski cesti, Knobleharjev zavod oziroma internat za dijake v Zgornji Šiški, Dr. Krekova višja gospodinjstva šola za dijakinje, Akademski dom na Miklošičevi cesti, Akademski dom na Kolodvorski ulici, Oražnov dom na Wolfovi ulici in Dolenjski cesti, Dom sv. Cirila in Metoda na Streliški ulici, Dom visokošolk v Gradišcu itd. Poleg dnevniških otroških zavetišč (Marijanišče, Dom Marije Pomočnice na Karlovski cesti, zavetišči v Trnovem in na Viču) je delovalo več otroških vrtcev (Lichtenthurnov zavod, Hiša frančiškanskih misijonark na Gorupovi ulici, uršulinski samostan).

V Ljubljani je bilo tudi nekaj društev za dijake, na primer akademsko podporno društvo, Radogoj, dijaško podporno društvo, Pripraviški dom, Podporno društvo na srednji tehnični šoli in več splošnih pomožnih kuhinj za dijake (med drugim Konference Srca Jezusovega, društev Domovina in Kraljica Marija, po različnih šolah so obratovale menze Rdečega križa).

V Ljubljani so delovali Društvo za varstvo vajencev, Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov, Vajenski dom, Rokodelski dom, Društvo za varstvo

⁷⁷ SI ZAL LJU 488, Cod. III., t. e. 121, a. e. 83, Zapisniki javnih sej občinskega sveta ljubljanskega v letu 1927 in 1928, Nadaljevanje zapisnika VIII. Redne javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 20. 11. 1928, str. 671.

⁷⁸ *Socialno zdravstvo*, str. 42, 43.

⁷⁹ Več o mladinskem skrbstvu, skrbi za otroke s posebnimi potrebami, organizaciji zdravstvene službe ter zaščiti mater in otrok gl. Dobaja, *Za blagor*. Gl. tudi *Socialno zdravstvo*, str. 46 sl.

⁸⁰ SI ZAL LJU 488, Cod. III., t. e. 120, a. e. 80 (1923/24), Zapisnik javne seje občinskega sveta, 16. 10. 1923, Pravilnik socialno-politične uprave mestne občine ljubljanske. Več o tem gl. Kresal, *Socialna politika*.

⁸¹ SI ZAL LJU 488, Cod. III., t. e. 120, a. e. 80 (1923/24), Zapisnik javne seje občinskega sveta, 16. 10. 1923, Pravilnik socialno-politične uprave mestne občine ljubljanske.

⁸² *Socialno zdravstvo*, str. 38–40. O zaščiti delavcev gl. Kresal, *Zgodovina*. Gl. tudi Ivanetič, *Socialna politika*.

⁸³ SI ZAL LJU 488, Cod. III., t. e. 120, a. e. 80 (1923/24), Zapisnik javne seje občinskega sveta, 16. 10. 1923, Pravilnik socialno-politične uprave mestne občine ljubljanske.

⁸⁴ SI ZAL LJU 488, Cod. III., t. e. 121, a. e. 83, Zapisniki javnih sej občinskega sveta ljubljanskega v letu 1927 in 1928, Nadaljevanje zapisnika VIII. Redne javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 20. 11. 1928, str. 674.

⁸⁵ *Spominski zbornik Slovenije*, str. 540–542, tu 540.

deklet, Društvo za pohabljenno mladino v Ljubljani, Vzgojevalno in izobraževalno društvo ter na skoraj vseh srednješolskih zavodih razna dijaška podporna društva. Pomembno vlogo so odigrala tudi podporna društva za posamezne stanove, na primer Mladika, žensko vzgojevalno in podporno društvo, ter Podporno društvo za služkinje. V Ljubljani je po končani vojni delovala tudi Zveza vojnih vdov in sirot za Slovenijo.⁸⁶ Z dobroteljnostjo so se ukvarjala tudi ženska društva, Splošno slovensko žensko društvo si je na primer prizadevalo za samske matere in njihove otroke, ločenke, vdove in samske ženske.

Nekaj društev se je posvetilo tudi zdravju, med drugim Protituberkulozna zveza, Društvo za borbo proti raku, Sveta vojska in Treznost. Za slepe, gluho-neme in invalide so skrbeli Podporno društvo slepih, Dom slepih, Društvo gluhonemih in Društvo za pohabljenno mladino. Obnemogle so sprejemali v hiralnicah »Jožefinišče« in Zavetišče sv. Jožefa.⁸⁷

Zaključek

V prvi polovici leta 1923, ko je ljubljanski magistrat vzpostavil mrežo urejenega poslovanja v zvezi s socialno politiko, je občina za socialno skrbstvo namenila 766.000 din, v drugi polovici tega leta pa že 908.942 din. Leto kasneje je socialnim zadevam namenila 2.824.000 din, leta 1929 4.489.670 din in leta 1930 4.878.450 din. Prerez stroškov leta 1930 odkrije, da je bilo za starostno skrbstvo namenjenih 920.000 din rednih in 270.000 din izrednih podpor. Oskrba v zavodih je stala nekaj več kot 1.807.000 din. Na mladinsko skrbstvo je odpadlo 330.000 din rednih in 130.000 din izrednih podpor. Dnevna zavetišča in igrišča so stala 165.000 din ter počitniške kolonije 80.000 din. Oskrba mladih v reji ter zavodih je terjala 160.000 din. Za poklicno varuštvo in oskrbo dojenčkov je bilo treba odšteti 70.000 din. Brezposelnim so izplačali podpore v višini 350.000 din, za delavsko izobrazbo pa namenili 50.000 din. Tujim občanom je bilo treba povrniti 80.000 din, prišteti pa je bilo treba še 165.000 din za različne druge stroške poslovanja.⁸⁸ Predstavniki ljubljanske občine so menili: »Lahka nam je vest, ko polagamo račun svojega dela z ugotovitvijo, da smo v pogledu socialnega skrbstva v dravski banovini med vsemi občinami in da tudi v državni ni mesta, ki bi več dalo za olajšanje ljudske bede kot ljubljanska mestna občina.«⁸⁹

Podatki pokažejo, da so se akterji na področju socialne politike po prvi svetovni vojni zavedali, da je treba vzpostaviti sistem, ki bi socialno ogroženim

skupinam nudil osnovno varnost pri socialnozdravstveni zaščiti. Sledili so začrtanim nalogam in vsako leto pomoči potrebnim namenili več sredstev. Kljub temu je bil sistem socialnega skrbstva deležen kritik, da ni dovolj učinkovit. Mestni fizikat je krivca za to iskal v slabi organizaciji dela in premajhnem strokovnem znanju zaposlenih: »Vprašanje se vriva, ali je podeljevanje podpor, hrane, zdravil, obleke in drugih dobrot brez krajnega nadzorstva, brez organizirane zaščitne sestrskes službe in brez socialne in zdravstvene pedagogike zadostno.«⁹⁰ Mestni svetniki pa so se poenotili, da uprava naravnost kriči po modernizaciji, »po novi praktičnejši in cenejši ureditvi. Prav posebno važno je to v socialnopolitičnem delu, ki ima neposreden stik z življenjem in ga vsak birokratizem ubija. Neizogibna je reforma mestnih zavodov, uvedba socialne statistike vseh tozadevnih evidenc in pregrupacija nekaterih poslov.«⁹¹ Socialnopolitični odsek je tako začel pripravljati predloge, ki bi pripeljali do ustrežnejše strukture in primernejšega načina dela, s katerimi bi najoptimalneje sledili cilju, »kako na najhitrejši in najboljši način pomagati najbednejšim občanom.«⁹² Čakalo ga je namreč nekaj nujnih projektov (izpopolnitev dnevnih zavetišč, razširitev mestnega zavetišča za onemogle, gradnja otroškega zavetišča, ustanovitev javne kuhinje in postavitve kapacitet za stalne počitniške kolonije),⁹³ ki pa jih je upočasnila velika gospodarska kriza.⁹⁴

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

MNZZ – Muzej novejšje zgodovine Slovenije
ZČS – Zbirka časopisa Slovenec.
ZRP – Zbirka razglasov in plakatov 1914–1918.

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 225, Osnovna šola Ledina, Ljubljana.
LJU 229, Osnovna šola Ljubljana – Barje.
LJU 233, Osnovna šola Vrtača, Ljubljana.
LJU 488, Mesto Ljubljana: rokopisne knjige.
LJU 489, Splošna mestna registratura.

⁹⁰ Prav tam, str. 30.

⁹¹ SI ZAL LJU 488, Cod. III, t. e. 121, a. e. 83, Zapisniki javnih sej občinskega sveta ljubljanskega v letu 1927 in 1928, Nadaljevanje zapisnika VIII. Redne javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 20. 11. 1928, str. 676, 677.

⁹² Prav tam.

⁹³ SI ZAL LJU 488, Cod. III, t. e. 123, a. e. 88, Zapisnik 3. redne javne seje občinske uprave ljubljanske, 20. 3. 1931, str. 150, 152, 154.

⁹⁴ SI ZAL LJU 488, Cod. III, t. e. 121, a. e. 83, Zapisniki javnih sej občinskega sveta ljubljanskega v letu 1927 in 1928, Nadaljevanje zapisnika VIII. Redne javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 20. 11. 1928, str. 666, 676. Gl. tudi Šorn, O socialnem skrbstvu.

⁸⁶ *Slovenec*, 21. 1. 1922, str. 4, »Ljubljanske novice«.

⁸⁷ *Spominski zbornik Slovenije*, str. 540–542. Gl. *Socialno zdravstvo*, str. 53 sl.

⁸⁸ *Socialno zdravstvo*, str. 32.

⁸⁹ SI ZAL LJU 488, Cod. III, t. e. 123, a. e. 88, Zapisnik 3. redne javne seje občinske uprave ljubljanske, 20. 3. 1931, str. 150, 152, 154.

SŠM – Slovenski šolski muzej
DZ – Dokumentacijska zbirka.

ČASOPISI

Delavec, 1915.
Domoljub, 1916.
Laibacher Zeitung, 1915.
Ljubljanski škofijski list, 1915.
Slovenec, 1915, 1916, 1919, 1922, 1923.
Slovenski narod, 1915–1917, 1919.

LITERATURA IN TISKANI VIRI

- Anžič, Sonja in Hančič, Damjan in Šenk, Tatjana: *Ljubljanski župani skozi čas = Ljubljana mayors through time. 500 let ljubljanskih županov = 500 years of Ljubljana mayors. 1504–2004*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2004, str. 128–129.
- Anžič, Sonja: *Skrb za uboge v deželi Kranjski. Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2002.
- Anžič, Sonja: *Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do 1918. Magistrsko delo*. Ljubljana, 2000.
- Anžič, Sonja: Socialna politika na območju Ljubljane do druge svetovne vojne. *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji. Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi* (ur. Darja Zaviršek in Vesna Leskošek). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2006, str. 165–179.
- Anžič, Sonja: Zgodovina socialne politike v osrednjem slovenskem prostoru do druge svetovne vojne. *Zgodovina socialne politike, socialnega dela in izobraževanja za socialno delo v Sloveniji. Zbornik povzetkov*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2005, str. 11.
- Brecelj, Anton: Zgodbe našega zdravstva in javnega skrbstva. *Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (ur. Josip Mal). Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 437–461.
- Brodnik, Vilma: Dobrodelnost v Ljubljani med prvo svetovno vojno. *Kronika* 38, 1990, št. 1–2, str. 56–64.
- Brodnik, Vilma: *Preskrba Ljubljane z živili med 1. svetovno vojno. Diplomsko delo*. Ljubljana, 1988.
- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januarja 1921*. Sarajevo: Državna štamparija, 1932.
- Dobaja, Dunja: *Za blagor mater in otrok. Zaščita mater in otrok v letih 1919–1941*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- Eržen Podlipnik, Elizabeta: Dobrodelnost in pomoč vojakom ter prebivalstvu na Kranjskem v prvem letu prve svetovne vojne. *Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod! Kranjska v prvem letu velike vojne*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2014, str. 61–66.
- Ivanetič, Kaja: *Socialna politika med obema vojnama v Sloveniji. Diplomsko delo*. Ljubljana, 2012.
- Južina, Simona: *Zgodovina in razvoj socialne politike. Diplomsko naloga*. Ljubljana, 1998.
- Koder, Metka: »Na jugu se ponavljajo časi očeta Radckegega«. Vsakdanje življenje v Ljubljani med prvo svetovno vojno. *Zgodovina za vse* 5, 1998, št. 1, str. 37–55.
- Kresal, France: Socialna politika. *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije (1848–1992)* (ur. Jasna Fischer et al.). Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 98–101.
- Kresal, France: *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998.
- Kržišnik, Anton: *Socialna politika. Zgodovina socialne politike in socialnih služb v predsocijalističnih družbenih formacijah*. Ljubljana: Šola za socialne delavce v Ljubljani, 1967.
- Mali, Jana: *Od hiralnic do domov za stare ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2008.
- Mazi, Suzana: *Socialna dejavnost po »Slovenskem narod« v letu 1914. Diplomsko naloga*. Ljubljana, 1988.
- Perovšek, Jurij: Tavčarjevo župansko devetletje 1912–1921. *Studia Historica Slovenica* 17, 2017, št. 2, str. 559–610.
- Pipp, Lojze: Razvoj števila prebivalstva Ljubljane in bivše vojvodine Kranjske. *Kronika slovenskih mest* 2, 1935, št. 1, str. 66–72.
- Primožič, Marija: *Varstvo otrok in mladine od 1916–1945 leta v Ljubljani. Diplomsko naloga*. Ljubljana, 1992.
- Reichs-Gesetz-Blatt für Kaiserthum Oesterreich*. Wien: aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, št. 105, 1863.
- Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (ur. Josip Mal). Ljubljana: Leonova družba, 1928.
- Slovenski begunski koledar za leto 1917*. [Ljubljana]: Katoliška tiskarna, [1917].
- Socialno zdravstvo avtonomnega mesta Ljubljane v letu 1930*. Ljubljana: Mestno načelstvo, 1931.
- Spezialortsrepertorium der Österreichischen Länder. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. VI. Krain: Spezialortsrepertorium von Krain*. Wien: Verlag der Deutsch-österreichischen Staatsdruckerei, 1919.
- Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana: Jubilej, 1939.
- Svoljšak, Petra: *Usmiljenim srcem. Slovenska kronika XX. stoletja. 1900–1941* (ur. Marjan Drnovšek in Drago Bajt). Ljubljana: Nova revija, 1997, str. 156–157.

Šorn, Mojca: O socialnem skrbstvu ljubljanske mestne občine v letih 1935–1945. *Nečakov zbornik. Procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja* (ur. Kornelija Ajlec, Bojan Balkovec in Božo Repe). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018, str. 825–845.

Šorn, Mojca: *Pomanjkanje in lakota v Ljubljani med veliko vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2020.

Štepec, Marko: *Vpliv vojne na življenje civilnega prebivalstva v slovenskih deželah 1914–1918. Doktor-ska disertacija*. Ljubljana, 2018.

Uradni list deželne vlade za Slovenijo. Ljubljana: Delniška tiskarna, št. 47, 4. 5. 1921.

Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo. Ljubljana: Delniška tiskarna, št. 14, 14. 2. 1922.

Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo. Ljubljana: Delniška tiskarna, št. 77, 21. 7. 1922.

Uratnik, Filip: Socialno skrbstvo in socialna zakonodaja. *Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (ur. Josip Mal). Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 461–483.

SPLETNI VIRI

Triller, Karel (1862–1926) – *Slovenska biografija*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi722817/>.

S U M M A R Y

Social care in Ljubljana during the First World War and in the decade that followed

In the nineteenth century, economic liberalism cast a growing number of people into a socially disadvantaged position. Care for the poor, which had until then been sporadically and unsystematically provided by public and private institutions through various measures and activities, was no longer an

adequate response to the growing social crisis. The new economic system clearly needed to incorporate a strategy aimed at finding global solutions to social issues. The main task was to recognize the importance of formulating principles that would regulate relations between individuals and social institutions both in theory and practice.

The First World War made a profound and sweeping impact on the prewar social care system. The daily routine of social services was interrupted by the mobilization of employees and new priority tasks which were primarily aimed at ensuring the bare survival of the masses. Much of social policy was concentrated on two tasks: steering its activities towards formulating and implementing rules on provisioning the population to address the overall shortages while continuing to develop rules and regulations governing social aid. At the onset of the war, the list of eligible recipients of state allowance was expanded to include the families of enlisted, fallen, and captured soldiers as well as refugee families.

After facing many obstacles during the war, social institutions awaited its end in 1918 depleted or drained. To strengthen the postwar social policy, the state undertook to secure the bulk of social aid, directing most efforts at addressing the social ills of the working class while referring social care for other disadvantaged groups to banovinas and municipalities. Municipalities funded the highly demanding tasks of providing social care and social-hygiene protection from budgetary appropriations, or they financed themselves with loans, donations, and so on.

Although Ljubljana invested a significant amount of energy and resources in the implementation of these tasks, it fell short of meeting the set objectives during the first post-war years. Until 1923, the city administration had no systemic approach in the field of social policy, leaving social matters scattered or fragmented among different officials. Social care was strengthened by establishing the social-political department and office and their relatively methodical and broad-based operations. Although the article points to systemic shortcomings, it also highlights the realization of many tasks with which the city provided socially disadvantaged groups with basic social and medical care.